
Polska w niewoli

Przełom wieku XVIII i XIX przyniósł nadzieje na odzyskanie niepodległości związane z sukcesami militarnymi Napoleona Bonaparte. Utworzone we Włoszech przez Józefa Wybickiego i gen. Henryka Dąbrowskiego oddziały Legionów Polskich walczyły w wielu bitwach epoki napoleońskiej, mając nadzieję przez Austrię przejść do Polski. Nadziejom tym dał wyraz powstały latem 1797 r. „Mazurek Dąbrowskiego”. Pieśń głosząca, że „Polska nie umarła, póki my żyjemy”, wyrażająca nadzieję, że legiony dojdą do ziemi polskiej, stała się iskrą rozpalającą energiczne jednostki w kraju, a z czasem awansowała do rangi hymnu narodowego.

W tym samym czasie ks. Adam Czartoryski, ówczesny minister spraw zagranicznych Rosji, przygotowywał plan odrodzenia państwa polskiego pod berłem cara Rosji Aleksandra I. Podział na zwolenników współpracy ze Wschodem lub z Zachodem utrzymał się przez dziesięciolecia i wielokrotnie wpływał na losy Polski.

Napoleon w części spełnił pokładane w nim nadzieje. Po pokonaniu Austrii i Prus, utworzył w 1807 r. z części ziem dawnej Rzeczypospolitej Księstwo Warszawskie. Pomógł też utworzyć Polakom własną armię pod wodzą bratanka ostatniego króla Polski ks. Józefa Poniątkowskiego. Wojska polskie uczestniczyły we wszystkich kampaniach i większych bitwach m.in. pod Moskwą i pod Lipskiem, gdzie zginął ks. Poniątkowski. Jednak klęska wyprawy na Rosję (1811-12), a następnie upadek cesarza Francuzów zmienił losy Europy i Polski. W miejsce Księstwa Warszawskiego powołano Królestwo Polskie, z własną konstytucją, sejmem, armią i skarbem, połączone z Rosją unią personalną, a car Rosji był równocześnie królem Polski. Z pozostałych ziem polskich utworzono Wielkie Księstwo Poznańskie pod władzą Prus i Wolne Miasto Kraków „pod opieką” trzech mocarstw zaborczych.

Polacy nie wyrzekli się jednak myśli o pełnej niepodległości. Już w roku w listopadzie 1830 r., na fali ogólnoeuropejskiego sprzeciwu wobec decyzji Kongresu Wiedeńskiego, doszło w Królestwie do wybuchu zbrojnego detronizacji cara i powołania Rządu Narodowego. Mimo początkowych sukcesów, zakończyło się ono porażką. Królestwo Polskie stało się integralną częścią Cesarstwa Rosyjskiego, a gospodarcze i polityczne osiągnięcia okresu 1815-1830 zostały zaprzepaszczone. W sporze – walczyć czy współpracować z zaborcami – idea powstańcza zwyciężyła jeszcze raz w latach 60 XIX wieku. Powstanie Styczniowe z lat 1863-1864 zakończyło się jednak klęską tak porażającą, że na wiele lat zapomniano o próbach zbrojnego odzyskania państwa.

Po każdym z powstań fala politycznych uchodźców opuszczała polskie ziemie. Po Powstaniu Listopadowym ponad 10 tysięcy osób musiało udać się na emigrację, którą – ze względu na liczbę, ale również potencjał intelektualny emigrantów – zaczęto nazywać Wielką Emigracją. Byli wśród nich: wybitny polityk Adam Czartoryski, poeci – Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki, kompozytor – Fryderyk Chopin, historyk – Joachim Lelewel, cała niemal generacja powstania 1831 r. We Francji powstały najwybitniejsze dzieła literatury polskiej, z „Panem Tadeuszem” Adama Mickiewicza na czele. Polacy – emigranci stale byli obecni w życiu świata, nie tylko jako żołnierze i politycy: Ignacy Domeyko tworzył podstawy geologii w Chile, Ernest Malinowski budował szlaki kolejowe w Peru, Paweł Edmund Strzelecki badał tereny Afryki i Australii dla Korony Brytyjskiej. Nie można także nie wspomnieć o polskich artystach: Józef Korzeniowski, który pisał po angielsku pod przybranym nazwiskiem Joseph Conrad stał się klasykiem literatury światowej, a Fryderyk Chopin i Ignacy Paderewski do dziś znani są na całym świecie jako wybitni pianiści i kompozytorzy.

Po Powstaniu Styczniowym na Królestwo Polskie spadły kolejne dotkliwe represje, na emigrację udała się kolejna fala działaczy politycznych, artystów i żołnierzy, wzmożyły się naciski rasyfikacyjne – ze szkół i urzędów zniknął język polski. Podobnie było na terenach zaboru pruskiego, gdzie władze, stosując czasem brutalne metody, poddawały ludność polityce germanizacyjnej. Znacznym represjom poddany był zarówno w Rosji, jak i w Prusach Kościół katolicki. Jedynie Galicja cieszyła się dużą wolnością, a w 1867 roku uzyskała autonomię, w tym własny Sejm Krajowy, polskie urzędy i szkolnictwo. W odróżnieniu jednak od ziem zaborów pruskiego i częściowo rosyjskiego pogrążona była w biedzie i poza większymi miastami w zacofaniu cywilizacyjnym.

Dzięki walce o utrzymanie ducha narodowego oraz hasłom pracy organicznej polska kultura intensywnie się rozwijała. W tym czasie tworzyli: pisarze – Bolesław Prus, Eliza Orzeszkowa, Stefan Żeromski, poeta Adam Asnyk oraz malarze – Jan Matejko, Józef Chełmoński, Henryk Siemiradzki, Stanisław Wyspiański. W 1905 roku Henryk Sienkiewicz otrzymał literacką Nagrodę Nobla.

Także nauka polska przeżywała rozkwit: Zygmunt Wróblewski i Karol Olszewski jako pierwsi skroplili tlen i azot. W 1853 roku Ignacy Łukasiewicz opracował technikę destylacji ropy i skonstruował lampę naftową, a w 1887 r. Ludwik Zamenhof wydał podręcznik języka esperanto. Ukoronowaniem naukowej działalności Polaków były dwie nagrody Nobla, przyznane Marii Skłodowskiej-Curie za dokonania w dziedzinie fizyki (1903 r.) i chemii (1911 r.). Marzenia o niepodległości powróciły wraz z rewolucją rosyjską 1905 roku. Choć ani w Królestwie, ani w samej Rosji nie udało się przeprowadzić większych zmian politycznych – rozbudziły się nadzieje Polaków, powróciły wspomnienia o powstaniach narodowych. Część ugrupowań politycznych opowiadała się za walką zbrojną o niepodległość, inne preferowały politykę negocjacji z zaborcami. Wszyscy jednak wiedzieli, że bez konfliktu zbrojnego na skalę europejską, bez wojny między zaborcami sprawa polska ma małe szanse na realizację. Podstawowym problemem był wybór sojusznika – socjaliści opowiadali się za współpracą z państwami centralnymi (Cesarstwo Niemieckie, Austro-Węgry), narodowi demokraci widzieli szansę w sojuszu z Rosją i państwami Ententy (Francją, Wielką Brytanią, a następnie Stanami Zjednoczonymi).

Wybuch wojny w 1914, w której państwa zaborcze walczyły po przeciwnych stronach, wzmożył nadzieje Polaków na odzyskanie niepodległości. Zwolennicy współpracy z państwami centralnymi powołali w Krakowie Naczelny Komitet Narodowy, który przystąpił do organizowania Legionów Polskich. Zwolennicy opcji rosyjskiej utworzyli 1914 r. w Warszawie Komitet Narodowy Polski. Wobec niechęci państw centralnych do podjęcia sprawy polskiej Józef Piłsudski rozbudował tajną Polską Organizację Wojskową, której celem była walka zbrojna przeciw Rosji. Władze państw centralnych, zainteresowane pozyskiwaniem poparcia Polaków, realizowały niektóre żądania społeczne, powoływały kolejno namiastkę rządu i sejmu polskiego: Tymczasową Radę Stanu, Radę Regencyjną i Radę Stanu Królestwa Polskiego. Zmieniła swoje niechętnie stanowisko w sprawie Polski także Rosja, której Rząd Tymczasowy, powstały w wyniku rewolucji lutowej 1917 r., zapowiedział stworzenie państwa polskiego w sojuszu z Rosją. Powołano Naczelny Polski Komitet Wojskowy i zaczęto tworzyć Korpusy Polskie w Rosji. W sprawie Polski uaktywniły się także mocarstwa zachodnie. W 1917

powstał w Paryżu pod kierownictwem Roman Dmowskiego Komitet Narodowy Polski, uznany przez Ententę za przedstawicielstwo polskie. We Francji zaczęto formować armię polską. Na początku 1918 r. prezydent USA W. Wilson ogłosił 14-punktową deklarację, której 13. punkt dotyczył niepodległości Polski. I wojna światowa zakończyła się klęską wszystkich trzech państw zaborczych, co umożliwiło wyzwolenie Polski.